

Ruošša davviguovlluid smávva álgoálbmogat

Åbo Akademii ja servodatdieđalaš dutkanovttadaga preanttusčoakkáldagas lea almmustuvvan Dmitri A. FunkĶa ja Lennard Sillanpää doaimmahan girji Ruošša davviguovlluid smávva álgoálbmogiid birra. Vuosttažettiin dutkiid várás oaivvilduvvon girji lea almmustuhttojuvvon sihke ruošša- ja eangalsgillii. Girji gullá Suoma birasministeriija ruhtadan prošehtii, mii gokčá Davvi- ja Nuorta-Ruošša guovlluid.

Girji álggus mitaluvvo, mo Ruošša čearddalaš politihkka lea váikkuhan davvi álgoálbmogiid eallimii 1600-logus gitta otnábeaivái. Go Ruošša leavvagođii 1500-logus Sibirijá beallai, de dat jođihišgođii dain guovlluin kolonialisttalaš politihkka. Dán seamma ášši leat šaddan mánggat álgoálbmogat vásihit birra máilmmi. Vaikko gaskkat ledje guhkit ja Sibirijá lei guhkin oaivegávpogis, de vearuhus lei cáraválddi áigge beaktilit lágiduvvon. Maiddái sierra guovlluide guoski láhkamearráđusat ja gávppašannjuolggadusat lágiduvvojedje odđasit.

Golgotmánu válldigomiheami maŋŋá nuorra Sovjetlihttu jođihii dain guovlluin álggos ođastusmielalaš politihkka, mii goittot maŋnelis rievddai vuollánahttinmielalažžan, man ulbmilin lei suddadit álgoálbmogiid váldoálbmogii. Sovjetlihttu stáđasmahttin lei davviguovlluin áddját proseassa go eará sajis. Davviguovlluid olbmuid mieđihuvvojedje sierravuoigatvuodát ee. vearuin ja soahteveagas ja biddjojuvvojedje álgui ođastusat, main geahččaledje váldit vuhtii davviguovlluid ássiid mihtilmasvuodaid ja ealáhusaid. Maiddái skuvlavázzindilli ordnejuvvui ja vuodđuduvvojedje kulturguovddážat, maiguin skuvllalaš oahppameahtunvuoda geahččaledje geahpedit. Erenoamáš váttis lei hutkat álgoálbmotgielaide ortografii ja. 1920-logu loahpas hutkagohte sierra gielaide čállingiela.

Álgoálbmogiid ássiide oalle mávssolaš dáhpáhus lei dat, go sin várás vuodđuduvvojedje sierra biregottit 1929:s. Dáid seamma áiggiid álggii boazodoalu ja eanadoalu kollektiviseren, mii dáhpáhuvai goittot njozet. Kollektiviseren váikkuhii dasa ahte smávva álgoálbmogat seahkanišgohte stuorát álbmogiid sisa, dasgo olbmot sirdojuvvojedje fásta visttiide čoahkkebáikkiide.

Friddjavuohta soahtebálvalusas gomihuvvui 1937:s. Álgoálbmogiid olbmot ledje nappo mielde nuppi máilmmisoađis. 1957:s álggii nomádačearddaid suddadeapmi eará álbmogiidda. Árbevirolaš eallinvuogi vuodđu cuvkejuvuvui dalle nu, ahte dan váikkuhusat vuhttojit ainge. Bearrašat biedganedje, go albmát vulge tundrai ja nissonveahka bázii fásta visttiide dálostallat. Mánát sáddejuvvojedje internáhtaskuvllaide, ja ná sii eai beassan oahppat árbevirolaš dáidduid. 1960-logus álgoálbmogiidda gulli olbmuid sirdigohte ainge stuorát giliide ja gávpogiidda. Dát dagahii ruohtasmeahtunvuoda. Olbmot šadde guodđit árbevirolaš guolástan- ja meahccebivdoguovlluid. Uhca álgoálbmogaččat seahkanišgohte johtilit eará álbmogiid sisa, dasgo stuorát ássanguovddážat ledje etnikkalaš duogáža dáfus hui girjái smávva báikkiid ektui.

1960- ja 1970-logus jođihuvvui juo sieiva ruoššaiduhttinpolitihkka: skuvlaoahpáhus addojuvuvui dušše ruoššagillii, ja muhtun báikkiin iežas giela

hállan lei ollásit gildojuvvon. Álgoálbmotgielat ja čearddalaš kultuvrrat mannagohte manás. Álgoálbmogiid hovdejedje dego áddemeahttun mánáid.

1980-logu gaskkamuttos álggi Sovjetlihtus perestroika ja glasnostga áigi. Viiddis guovlluide biedganen vehádatálbmogiid ássanguovlluin bohtigohte oidnosii mánggalágan sosiálalaš, ekonomalaš, politihkalaš, ekologalaš ja etnokultuvrralaš váttisvuodát, mat ledje dássáži čihkkojuvvon.

Diedihangaskaomiid bokte ságastallagohte álgoálbmogiid surgadis dili birra. Rabas ságastallan dagahii dan ahte 1990:s vuodđuduvvui davviguovlluid vehádatálbmogiid várás guovddášorganisašuvdna, mii lea ángirit vuodján vehádagaid vuoigatvuodaid. Láhamearrádusaide leat fidnejuvvon nuppástusat, ja rabas ságastallan lea váikkuhan positiivvalaččat almmolaš jurddašanvuohká. Álgoálbmogiid gáibádusaid leat dál eanet ja eanet doarjugohtán.

Dála Ruošša ekonomalaš váttisvuodát leat čuohtán davviálbmogiid skuvlendillái ja dearvasvuodáfuolahussii ja álgoálbmotgielaid ja kultuvrraid oahpahussii. Vehádagaid olmmošlohku lea goittot lassánišgohtán, muhtumassii dan sivas ahte seahkalas náittosdiliid mánát registrerejuvvojit álgoálbmotássin, ja muhtumassii danin, go čearddalaš gielat leat ealáskahttojuvvon ja daid geavahit eanet ja eanet ovdamearka dihte bargosajiin ja bládiin.

Davviguovlluin eai ása olus olbmot, olmmošlohku lea dušše 184E500. Muhto sii ássat guovllus, mii gokcá guokte goalmátoasi oppa Ruošša federašuvnna viidodagas. Buohkanassii dán guovllus ássat logi miljovvna olbmo, mii dahká guhtha proseantta Ruošša oppa olmmošlogus. Álgoálbmogiid šaddanlogut leat stuorábut go eará álbmogiin. Muhto sin jápminlogutge leat badjeleappos. Álgoálbmogiid olbmot jápmet eanet go earát ee. lihkohisvuodain.

Alkoholamirkkohusat ja iešsoardimat maiddá leat sin gaskkas dábalappot go eará álbmogiin. Dát duodašta dan ahte álgoálbmogat vedjet vuoigvalaččat funet.

Márkanekonomiijai sirdašuvvan lea čuohtán davviguovlluid álgoássiid bargodillái. Bargoaškásaš ja bargonávccalaš olbmui 25-30 proseantta leat barggu haga. 15 proseantta álgoálbmogiid ássiin eai háliit bálkábargui, dasgo barget árbevirolaš ealáhusaiguin (boazodoallu, meahce- ja guollebivdu jna.). Ollesolbmui 55 proseantta oazžot iežaset birgenlági árbevirolaš ealáhusain. Oljo- ja eará industriija bargosajit eai geasut. Árbevirolaš ealáhusaid jávkan lea raššudan čearddalaš kultuvrra vuodu. Badjel 15-jahkásaš olbmui 48 proseantta leat ožžon vuodđoskuvlema. Lagabui 17 proseanttas ii leat makkárge skuvlejupmi, ja bealli sis eai rievtti mielde máhte lohkat eaige čállit. Ja go vuodđoskuvlendássi lea vuollin, de lea veadjemeahttun bessat alit oahpahussii.

Davviguovlluid ekologalaš dilli lea dagahan álgoálbmogiidda mánggalágan dearvasvuodalaš váttisvuodaid. Dáid guovlluid ekologiijai lea čuohtán sihke luondduriggodagaiguin ávkkástallan ja militeara heajos váikkuhusat.

Álgoálbmogiid guovlluin gávdno valjis geađgekoalla, olju ja eanagássa. Go eiseválddit industrialiseredje áiggi mielde dáid guovlluid, de ávkkástalle heabuheamet valljugas luondduriggodagaiguin eaige báljo váldán vuhtii dán proseassa ekonomalaš, ekologalaš ja sosiálalaš beliid. Álgoálbmogiin ii leat goassige jerrojuvvon, maid sii jurddašit juoga áššis eaige sin ákkastallojuvvon

vuogatvuodát leat merkejuvvon láhkamearrádusaide. Ruošša dálá láhkamearrádusaid heajos bealli lea dat, ahte Davvi-Ruošša álgoálbmogiid vuogatvuodaid ja friddjavuodaid suodjaleapmi ja dovddasteapmi ii leat merkejuvvon láhkamearrádusaide. Kriisadilálašvuodain leat ainge fámus dat riikkaidgaskasaš soahpamušat, maid Sovjetlihtu dahje dálá Ruošša lea ratifiseren.

Girjjis giedahallojuvvojit 25 álgoálbmoga, main oarjjimus joavkun leat sámit ja nuorttimus joavkun inuihtat. Guoskevaš álgoálbmogat leat juhkkujuvvon ássanguovllu ja giela mielde urálalaš, altaillaš, paleoásialaš ja inuihtta-aleuhtalaš álbmogiidda. Olmmošlogu dáfus stuorámuš álbmot - 35E000 olbmo - leat urálalaš álbmotjovkui gulli nenetsat, maid ovdal gohčodedje samojedan. Uhcimus álgoálbmogiidda gullet dušše moaddečuohte olbmo. Guđege álbmoga birra mitaluvvojit moatte siiddus deháleamos dieđut: ássanguovlu, giella, ealáhusat, historjá, álbmotdieđalaš dutkan ja máinnašumit historjjálaš gálduin. Guđege álbmoga birra lea maiddái vuđolaš girjjálašvuodalogahallan dárkilet dieđuid várás.

Ovdamearkka Ruošša sámiid birra čielgá ahte dušše 13 proseantta sis ellet šat boazodoaluin. Sámit leat bargan bohccuiguin gitta 900-logu rájes. Boazu geavahuvvui álggos vuos fievrun, muhto dál eanaš biergobuvttadusa várás. Sámiid birra gávdnojit girjjis erenoamáš ollu historjjálaš dieđut, dasgo sii leat álbmogin geasuhan dutkiid.

Jouni Kitti